

El rol del tercer sector en la inclusió dels joves: estudi de cas d'una entitat socioeducativa del barri del Raval (Barcelona)

Lluís Parcerisa*
Alejandro Montes**

Resum

En el context actual de crisi econòmica i social, les entitats i organitzacions del tercer sector s'erigeixen com a un pilar bàsic a l'hora de promoure la inclusió socioeducativa dels joves en situació de vulnerabilitat social. En aquest article s'analitza el paper de Xamfrà, una entitat socioeducativa del barri del Raval (Barcelona) i l'impacte multidimensional que té en els joves i infants que hi participen. Metodològicament, hem realitzat 60 qüestionaris a joves i famílies del centre, 8 entrevistes a professionals i equip directiu i un grup de discussió a entitats de la xarxa associativa del barri, així com sessions d'observació i anàlisi documental. Entre els principals resultats, trobem l'increment de les expectatives educatives i professionals dels joves, l'augment de la seva autoconfiança i de la motivació per la pràctica formativa o l'avivament del seu sentiment de pertinença envers l'educació i les institucions/professionals que la constitueixen, entre d'altres.

Paraules clau

Exclusió educativa, inclusió educativa, entitats del tercer sector, èxit educatiu, sentiment de pertinença, expectatives educatives, Barcelona.

Recepció original: 12 de maig de 2017

Acceptació: 19 de juliol de 2017

Publicació: 19 de gener de 2018

Introducció

L'exclusió educativa és un fenomen molt present en la majoria de societats actuals. En aquest context, a Barcelona podem trobar innumerables entitats del tercer sector que, en front del buit institucional, treballen de forma constant en la lluita per la inclusió i la igualtat d'oportunitats educatives i socials. Xamfrà és una entitat socioeducativa que promou processos d'inclusió fomentant una cultura de pau basada en el respecte a la diversitat i la bona convivència. Des d'aquest punt de vista, conceptes com els d'integració, pertinença, inclusió i reconeixement són cabdals per comprendre la seva forma d'entendre la justícia social.

L'objectiu d'aquest article és analitzar l'impacte de l'entitat en la seva lluita contra l'exclusió social i educativa. En aquest sentit, l'article tracta d'analitzar els efectes

(*) Lluís Parcerisa és doctorand al Departament de Sociologia de la Universitat Autònoma de Barcelona. Des de l'any 2013 és membre del grup de recerca en Globalització, Educació i Política Social (GEPS) on participa en el projecte europeu *Reforming Schools Globally: A pluri-scalar analysis of autonomy and accountability policies in the education sector* (REFORMED). Els seus àmbits de recerca són la sociologia de l'educació, la política educativa i l'anàlisi de moviments socials. La seva tesi doctoral versa sobre la transnacionalització de la nova gestió pública en el camp de l'educació i la seva recontextualització en el sistema educatiu xinès. Correu electrònic: lluis.parcerisa@uab.cat

(**) Alejandro Montes és membre del grup de recerca en Globalització, Educació i Política Social (GEPS), de la Universitat Autònoma de Barcelona. Els seus àmbits de recerca principals són la sociologia de l'educació i l'anàlisi de les polítiques educatives. Ha participat en els projectes I+D ABJOVES i EDUPOST16 i en l'avaluació del programa Magnet de la Fundació Jaume Bofill, entre d'altres projectes i encàrrecs per a entitats de primera línia com Unicef o Save the Children. Correu electrònic: alejandro.montes@uab.cat

d'aquesta institució en el sentiment de pertinença vers l'educació dels joves que hi participen, els processos d'aprenentatge i la construcció de noves expectatives i aspiracions. La investigació s'articula al voltant de dos grans preguntes: Com influeix Xamfrà, com a entitat socioeducativa del tercer sector, en les expectatives, les aspiracions i les trajectòries educatives dels joves que hi participen? I en els processos d'integració social i educativa dels joves del barri?

Per tal de desenvolupar les qüestions proposades, en aquest article farem un breu repàs als conceptes d'exclusió i inclusió educativa per tal de delimitar les seves principals dimensions i manifestacions, i aprofundir en la seva vinculació amb el concepte d'èxit educatiu. Seguidament analitzarem el context i el rol que han jugat les entitats del tercer sector en la lluita per a la inclusió socioeducativa i la igualtat d'oportunitats dels joves. En tercer lloc, es presenta la metodologia i les diferents tècniques d'investigació utilitzades per a la realització de l'estudi de cas. En quart lloc, es mostren els principals resultats en relació als efectes de Xamfrà sobre el sentiment de pertinença dels joves, la motivació per a l'aprenentatge, així com també sobre les seves expectatives i aspiracions socioeducatives i laborals. Per últim, a les conclusions es discuteixen les implicacions de les troballes de la investigació i els principals reptes, en termes de polítiques públiques, per garantir una igualtat d'oportunitats real i una societat inclusiva i amb equitat.

Sobre la importància del concepte d'exclusió social

En els darrers temps hi ha hagut un augment de la literatura que analitza els fenòmens de l'exclusió social i l'exclusió educativa. Això esdevé resultat de dos fets. En primer lloc, el sorgiment de la crisi econòmica i social que els països d'arreu del món han sofert, i, en segon lloc, de l'ús ambigu i generalista que es fa d'aquests conceptes tant en el món acadèmic com en el de la intervenció social. Des d'aquest punt de partida, en aquest article ens preguntem, que és realment l'exclusió educativa? A qui afecta? Quines són les seves principals causes i manifestacions?

En un primer exercici terminològic, podríem dir que entenem l'exclusió social com la falta de participació de determinats col·lectius de la població en la vida social, econòmica i cultural a causa de la manca de drets, recursos i capacitats. Entre els factors resultants destaquen l'accés a l'educació, aspecte sobre el que aprofundirem en aquest article, l'accés al mercat laboral i les seves condicions, així com també l'accés a les tecnologies de la informació, als sistemes de salut i a la protecció social (Jiménez, Navas i Taberner, 2009). En altres paraules, seguint les idees dels mateixos autors, l'exclusió social és un concepte que tracta d'explicar teòricament una sèrie de fenòmens fonamentalment socials o econòmics que es relacionen amb la pèrdua o la negació de drets essencials que defineixen la ciutadania social (Jiménez, Navas i Taberner, 2009). Tanmateix, per a De Medrano (2002) l'exclusió s'entén com a un procés d'apartament dels diferents àmbits socials de la comunitat que genera conseqüències negatives per l'individu tals com la pèrdua d'autonomia o la pèrdua de recursos (no només materials, també relacionals), elements necessaris per a poder viure plenament integrats socialment.

Així doncs, l'exclusió social és un fenomen multidimensional. En aquest article ens centrarem en l'exclusió educativa, la qual es defineix com la ruptura del dret a accedir a una educació de qualitat, és a dir, a accedir a la consecució d'uns aprenentatges bàsics i

imprescindibles que haurien de garantir-se dins del dret a l'educació, així com el dret a desenvolupar una trajectòria educativa digna. De la mateixa manera, en termes d'Amartya Sen (2008), l'exclusió educativa s'ha de concebre com una privació de capacitats bàsiques per aconseguir determinats nivells educatius mínimament acceptables, relacionats amb la privació de drets elementals (Sen, 2008). Entesa d'aquesta manera, l'exclusió educativa no només juga un paper important com a part de la manifestació de l'exclusió social si no que obté una rellevància cabdal en la generació i producció d'aquesta última. Com posen de relleu Jiménez, Navas i Taberner (2009), ambdós conceptes estan estretament vinculats i es retroalimenten i reforcen mútuament.

Però, per què és tan rellevant posar el focus en l'exclusió educativa? Tal i com diu Escudero (2005), l'exclusió educativa és un procés acumulatiu a través del qual s'impeideix la satisfacció del dret a l'educació plena, la qual hauria de garantir-se a totes les persones per igual. Aquesta s'articula alhora a tres nivells simultàniament: a nivell personal, a nivell social i a nivell ètic (o en clau de justícia social). En primer lloc, a nivell personal, l'exclusió educativa es manifesta a través de l'empobriment personal, formatiu i social de l'individu exclòs. En aquest nivell, l'exclusió educativa afecta al desenvolupament intel·lectual, personal i social dels estudiants, als diferents nivells i àmbits formatius, atemptant directament contra les seves oportunitats educatives, laborals i socials. En segon lloc, a nivell social, aquelles societats amb major índex d'exclusió educativa i fracàs escolar són les que presenten pitjors indicadors en termes de qualitat, cobertura i equitat, no només dels seus sistemes educatius, sinó també en qüestions socials de major amplitud. I per últim, a nivell ètic, posa de relleu la necessitat de cobrir «necessitats bàsiques o essencials» que han de proveir-se satisfactòriament a totes les persones perquè puguin desenvolupar la seva vida amb dignitat, amb capacitats, amb llibertat i autonomia (Escudero, 2005). Per tant, podem concloure que un sistema que permeti i reproduïxi l'exclusió educativa, en qualsevol dels nivells esmenats anteriorment, no és ni socialment ni èticament legítim.

Un altre concepte rellevant per entendre les diferents dimensions en què s'articulen aquests processos (d'inclusió i exclusió) és el d'èxit educatiu. Quant a la seva conceptualització, per a Martínez i Albaigés¹ (2013) l'èxit educatiu s'aborda des d'una perspectiva àmplia, que va més enllà de l'escola i que, per tant, contempla i inclou els sistemes educatius informals (com és el cas de la institució aquí estudiada), i que considera el fenomen des de les seves diferents manifestacions. Aquestes són: el rendiment acadèmic (des del punt de vista dels mateixos Martínez i Albaigés aquesta dimensió és absolutament fonamental per entendre la generació de dinàmiques d'inclusió i exclusió educativa, sobretot pel valor i la importància que pren l'acreditació –de l'ESO principalment– com a requisit en una àmplia diversitat de camps), l'equitat educativa (incloent la perspectiva de les desigualtats socials i educatives dins de la concepció de l'èxit educatiu i traslladant el discurs al camp de la justícia social i la igualtat d'oportunitats), l'adhesió educativa (en la línia de fomentar la identificació i vinculació dels individus amb «l'educació» i el seu propi procés de formació, la institució que els empara i els professionals que participen en aquest acte formatiu), la transició educativa (incorporant la importància de la trajectòria formativa/professional posant el focus en els processos de permanència i transició dins del sistema educatiu així com en els processos de

(1) Fa referència als estudis desenvolupats en el marc de l'anuari de l'educació a Catalunya (2011 i 2013) on els autors introdueixen i conceptualitzen les diferents dimensions de l'èxit educatiu.

transició escola-treball) i l'impacte i retorn (garantint el desenvolupament integral dels individus i de les societats en el seu conjunt assegurant les oportunitats personals, formatives i laborals).

Així doncs, sense el concepte d'exclusió social no podem entendre la rellevància d'una dimensió tant important com és l'exclusió educativa; i viceversa, sense entendre la rellevància de l'exclusió educativa només podem realitzar una mirada parcial al voltant de l'exclusió social i les seves conseqüències per a qui la pateix. En el segon apartat, doncs, intentarem aprofundir al voltant de les principals dimensions del concepte d'exclusió educativa i en les seves principals manifestacions.

Les dimensions de la inclusió i l'exclusió educativa

En la literatura especialitzada en l'anàlisi de la inclusió i l'exclusió educativa (Escudero, 2005; Jiménez et al., 2009) es defineixen quatre grans dimensions on es desenvolupen els processos, mecanismes i manifestacions de la desigualtat i l'exclusió. Aquestes dimensions són la sociocultural, l'econòmica, la institucional i la subjectiva o relacional. En aquest text no aprofundirem en la construcció d'aquestes dimensions sinó que intentarem identificar les manifestacions principals de l'exclusió educativa.

Dins d'aquest marc analític, l'exclusió educativa habitualment es manifesta a través de les següents dimensions: les desigualtats en l'accés als sistemes educatius, específicament la falta d'accés i la desescolarització, la segregació educativa per motius de classe, ètnia o gènere, el fracàs escolar i l'abandonament escolar prematur i la desigualtat en el tracte i la falta de mecanismes de «cura», entre d'altres (Bonal, 2006; Escudero i Bolívar, 2008; Lynch i Baker, 2005).

En primer lloc, en ple segle XXI encara ens enfrontem a una de les fonts de desigualtat més tradicionals dels sistemes educatius: l'accés. En aquest sentit, si bé és cert que els processos d'expansió educativa han estat els protagonistes a la majoria dels països del primer món, encara trobem disparitats atribuïbles a l'accés (Bernardi i Requena, 2010), ja sigui en la seva forma més directa, la desescolarització, o en formes derivades com l'accés no igualitari a institucions i aprenentatges de qualitat molt desigual. Cal recordar que a dia d'avui encara podem atribuir a qüestions econòmiques (falta de recursos, etc.), de provisió (tipologia dels centres, llunyania, etc.), o de la distribució de la informació (accés o no a la informació), impactes molt significatius en quant a l'accés a una educació de qualitat (Jacinto i Terigi, 2007). Tal i com afirma Tedesco:

L'augment de la desigualtat des del punt de vista dels ingressos i la riquesa està acompanyat per disparitats en l'accés als béns i serveis més significatius de la nova societat: la informació i el coneixement. En aquest sentit, en les societats actuals podem observar un desigual accés de les persones a les institucions i a l'ús de les tecnologies a través de les quals es produeix i es distribueixen les informacions i els coneixements més importants (Tedesco, 2011, p. 36).

Tanmateix, cal assenyalar que les desigualtats en l'accés tendeixen a incrementar-se en contextos de crisi socioeconòmica (Bonal, Tarabini i Verger, 2015), afavorint els processos de polarització entre el sector públic i el sector concertat (o privat) (Bonal i Albai-gés, 2009; Bonal, et al, 2015).

Un efecte estretament vinculat a l'accés és la distribució de l'alumnat. Paral·lelament als problemes d'accés esmenats anteriorment, podem observar com avui dia es manté un sistema que reproduïx processos de segregació educativa, i res fa pensar que

aquesta tendència es pugui revertir a curt termini (Bonal, 2006; Bonal i Albaigés, 2009). La segregació escolar és un dels principals fenòmens que influeixen sobre l'exclusió social i educativa dels joves. Diferents recerques desenvolupades a nivell internacional alerten dels efectes negatius de la segregació escolar sobre les desigualtats en l'accés, les experiències escolars i els resultats educatius dels joves (Dumay i Dupriez, 2008; Dupriez, 2009; Van Ewijk i Slegers, 2010).

A Catalunya existeixen importants nivells de segregació escolar, no només entre les escoles amb diferents titularitats (pública-concertada), sinó també entre centres de la mateixa titularitat (Síndic de Greuges, 2008). Tanmateix, informes recents assenyalen la persistència d'un elevat nivell de segregació escolar a Catalunya, i especialment a la ciutat de Barcelona (Síndic de Greuges, 2016a). L'existència d'aquesta segregació també es tradueix en desigualtats en les condicions d'escolarització dels joves (Síndic de Greuges, 2016b). Així mateix, tal i com assenyalen Bonal, et al (2015), la concentració d'un elevat percentatge d'alumnat vulnerable o en risc d'exclusió educativa i/o social, desactiva els efectes positius derivats del denominat *efecte company* (o *peer effect*, en anglès), alhora que precaritzava les condicions d'aprenentatge i contribueix a augmentar la distància (tant social, com acadèmica) entre l'alumnat vulnerable i aquell que procedeix d'entorns socials més acomodats.

Però, com es genera aquest fenomen? Segons els mateixos autors, d'una banda, la pròpia segregació urbana, fruit de les diferents possibilitats d'accés a l'habitatge, segmenta l'assentament de la població i situa als grups socials en determinats enclavaments en una distribució desigual. Però aquesta explicació resulta insuficient ja que generalment la segregació escolar presenta xifres superiors als índexs de segregació urbana (Síndic de Greuges, 2008). Això resulta del fet que la segregació escolar també és producte de la pròpia concentració escolar de població en situació de risc d'exclusió així com de les dinàmiques de l'elecció educativa. Un exemple molt clar són les estratègies de fugida (envers escoles més estigmatitzades i guetitzades del barri) que sovint adopten aquelles famílies del barri amb majors recursos econòmics i/o culturals (Bonal i Albaigés, 2009).

En tercer lloc, una dimensió àmpliament coneguda i reconeguda de l'exclusió educativa fa referència al concepte de fracàs escolar i als elements que hi estan relacionats, com l'absentisme, la repetició (i sobretot la cronificació de la mateixa), el baix rendiment acadèmic o l'abandonament escolar prematur (Escudero, 2011). La confluència d'aquests elements, que sovint es citen sota l'etiqueta de *desenganxament* escolar (Fernández Enguita, et al., 2010), genera impactes substantius en les trajectòries educatives dels joves influint en els seus processos de permanència dins del sistema educatiu (Jacinto i Terigi, 2007).

Per últim, l'exclusió educativa no només es manifesta en termes objectius, en forma de barreres d'accés o processos de sortida/expulsió del centre educatiu, sinó també en els aspectes més subjectius del desenvolupament de la trajectòria educativa. Tal i com Demanet i Van Houtte (2012) o Lynch i Baker (2005) han posat de relleu en nombroses ocasions, l'exclusió educativa opera sovint a través d'elements com la desvinculació – principalment emocional – o la manca del que Lynch i Walsh (2009) denominen *love, care and solidarity*, tant per part de la institució educativa com dels professionals que la conformen.

D'aquesta manera, l'exclusió educativa seria el procés basat en l'apartament actiu de determinats alumnes dels seus objectius i continguts perquè aquests, per algun motiu concret, no encaixen amb la imatge d'alumne ideal establerta en els imaginaris col·lectius dels centres educatius. La falta de vincles afectius i de suport dins del centre fan perdre a aquests joves tota la motivació vers l'estudi, destruint qualsevol sentiment de pertinença que haguessin pogut desenvolupar en relació a l'escola. Alhora, el baix interès i les baixes expectatives del professorat genera impactes de forma directa sobre la seva assistència i la seva participació en les dinàmiques del centre, que de retruc, genera un efecte sobre l'actitud escolar i les pròpies expectatives de l'alumnat (Tarabini, 2016).

En definitiva, les cares de l'exclusió educativa són múltiples, així com les esferes en la que aquesta es manifesta. És precisament per aquest motiu que pren rellevància el concepte d'inclusió, per la necessitat d'articular diferents actors a múltiples nivells per tal de fer front a les diferents formes que pren l'exclusió educativa.

El rol del tercer sector en la lluita contra l'exclusió socioeducativa dels joves

En els darrers anys les entitats del tercer sector orientades a l'acció social (ETS) s'han convertit en un actor i una font de provisió de serveis fonamental del règim de benestar de l'Estat espanyol (Rodríguez-Cabrero, 2015). En un context de crisi econòmica com l'actual, amb el consegüent augment de les desigualtats i de l'exclusió social que s'està derivant de la seva gestió, el paper que juguen les entitats del tercer sector en la lluita contra l'exclusió i en la promoció de la inclusió socioeducativa és fonamental. Aquestes però, paradoxalment, han de fer front a un augment de la demanda amb una disminució dels recursos.

En aquest sentit, les ETS s'han vist abocades a un procés de reestructuració generalitzat com a conseqüència, d'una banda, de l'augment de demanda dels seus serveis per part d'un creixent nombre de persones en situació de vulnerabilitat social, i de l'altra, per l'escassetat de finançament provinent tant de fonts públiques com privades (Marbán-Gallego, 2014, p. 3).

Les ETS desenvolupen un repertori ampli i variat de funcions en la lluita contra l'exclusió social. Marbán-Gallego (2014) les classifica en quatre grans eixos d'actuació: 1) Sensibilització i advocacia social: engloba la lluita per dignificar les pràctiques associatives, eixamplar la participació de la ciutadania i l'expressió i reivindicació a favor de la inclusió social; 2) Innovació social: vinculada tant al terreny del finançament de l'acció social i l'ús de les TIC, com a l'elaboració de programes i estructures organitzatives innovadores; 3) Inversió social: aquest eix es refereix a funcions vinculades a la gestió o intermediació en borses d'ocupació orientades a col·lectius vulnerables, la creació de llocs de treball protegits, etc. 4) Protecció social: les funcions d'aquest eix es basen, d'una banda, en l'elaboració de programes orientats a lluitar contra qualsevol tipus de discriminació, i de l'altra, en la creació de programes destinats a afavorir la integració sociolaboral d'aquells individus o col·lectius exclosos o en risc d'exclusió. D'altra banda, en el cas de la infància i la joventut, les ETS desenvolupen programes i pràctiques que contribueixen a garantir la inclusió socioeducativa d'aquells infants i joves en risc d'exclusió educativa i social.

En el nostre entorn hi ha un ampli ventall de factors que afavoreixen l'exclusió socioeducativa de la infància i la joventut. Aquests factors estan relacionats amb les polítiques públiques i educatives, el mercat laboral o l'habitatge (Cussó-Parcerisas, Longás-Mayayo i Riera-Romaní, 2015). A més, la crisi econòmica i les polítiques d'austeritat han contribuït a exacerbar la pobresa (Martínez-Virto i Pérez-Erasmus, 2015). Aquests factors afavoreixen la transmissió intergeneracional de desigualtats (en termes de classe social, gènere i ètnia), de manera que la pobresa i l'exclusió socioeducativa afecta cada dia a més infants (Cussó-Parcerisas, Longás-Mayayo i Riera-Romaní, 2015). En aquest sentit, l'existència d'uns elevats nivells d'abandonament escolar prematur (Tarabini, Curran, Montes i Parcerisa, 2015) i de fracàs escolar (Calero, Choi i Waisgrais, 2010) en són una bona prova. D'altra banda, al nostre país, fenòmens com el fracàs escolar estan relacionats amb l'origen socioeconòmic de l'alumnat (MECD, 2013) i afecten especialment a l'alumnat vulnerable (Sarasa i Sales, 2009; Gil-Flores, 2011) o en situació d'exclusió social (Boada, et al. 2011). Per tant, la inclusió socioeducativa és un mecanisme clau per garantir una igualtat d'oportunitats real per a tots els infants i joves i per prosperar socialment en termes d'equitat.

Certament, les entitats del tercer sector desenvolupen un paper fonamental, atès que anticipen i innoven amb l'objectiu d'omplir aquells buits no coberts per l'administració pública, que sovint els hi delega la prestació de serveis. D'altra banda, la flexibilitat que defineix a les entitats del tercer sector permet dur a terme i complementar actuacions realitzades sobre determinats grups socials, com per exemple, els infants i els joves, que disposen d'unes necessitats que tenen una naturalesa multidimensional. Les ETS que desenvolupen la seva acció social en l'àmbit de la infància i la joventut són molt diverses i poden desenvolupar pràctiques ben diferenciades (Montagut, 2011). En alguns casos aquestes poden afavorir l'aparició d'espais sense barreres d'accés per motius acadèmics o educatius, socioeconòmics, ètnics o de gènere, que faciliten la creació d'entorns socials heterogenis amb una participació efectiva dels col·lectius atesos. D'altra banda, les ETS també desenvolupen tasques de prevenció, acompanyament i orientació educativa per evitar l'abandonament escolar dels joves i/o el fracàs escolar, i per dotar-los d'un acompanyament efectiu en els processos de transició. Alhora, els mecanismes i les pràctiques desenvolupades per les ETS sovint juguen un paper clau en l'obertura de nous «horitzons d'acció» dels joves (en termes de Hodgkinson i Sparkes, 1997). D'aquesta manera, el tracte i els mecanismes de cura són fonamentals per a la subjectivitat dels joves i per millorar la seva autoestima, l'adhesió escolar, així com també les seves expectatives educatives i laborals.

En el següent apartat es presenta el cas de Xamfrà, una entitat socioeducativa que s'ubica al barri del Raval de Barcelona i sobre la que focalitzem el nostre estudi de cas per veure, d'una banda, els mecanismes i les pràctiques que desenvolupa, i de l'altra, el seu impacte en la inclusió socioeducativa dels infants i joves.

Tercer sector i inclusió socioeducativa a través de la música: el cas de Xamfrà

Xamfrà es una entitat socioeducativa del Raval que sorgeix com a conseqüència del qüestionament dels usos de la música. Aquesta entitat neix sota el marc de la fundació

l'Arc Música² amb l'objectiu de treballar la música i la plàstica per promoure la inclusió dels infants i els joves i potenciar el creixement integral de les persones. És en aquest context, sense desvincular-se de l'herència dels altres projectes d'educació musical de la fundació (com l'escola de Música Municipal Can Ponsic), que sorgeix el centre de música i escena Xamfrà.

Xamfrà neix amb la pretensió de donar resposta a una necessitat socioeducativa no coberta. En aquest sentit, en aquest barri hi conviu una població molt heterogènia i es caracteritza per tenir una xarxa d'entitats del tercer sector densa i ben connectada on hi intervenen associacions que treballen a favor de la inclusió social des de diferents àmbits (drogodependències, discapacitat, família, gènere, gent gran, infància i joventut, inserció laboral, salut, etc.). En el cas de Xamfrà, l'entitat pretén generar un espai on la música, el teatre i la dansa siguin l'excusa per generar un pol d'atracció de població amb orígens socioeconòmics i culturals diversos. Fruit d'aquesta voluntat, amb el temps Xamfrà ha esdevingut un espai heterogeni socialment. Per tant, no és d'estranyar que hi participin infants i joves procedents de diferents barris de la ciutat.

La metodologia de Xamfrà es basa en l'atenció individualitzada, bo i generant molts processos de decisió i participació entre els propis alumnes, tot sota l'ampli paraigües que conformen els objectius de centre. Els objectius educatius, específicament, tenen un fort component social, enfocat sobretot en temes de convivència, cooperació i aprenentatge de valors. La metodologia, doncs, passa per aplicar de debò l'exercici democràtic i de llibertat. Aquests processos són clau per entendre el clima del centre, el qual esdevé imprescindible pel bon desenvolupament de les accions socials i educatives, així com per entendre la generació del vincle i l'adhesió que tenen els alumnes vers Xamfrà. En definitiva, parlem d'una metodologia molt oberta però que vetlla perquè els principis pedagògics no es desviïn gens.

Aquesta forma d'entendre l'educació es tradueix en una extensa varietat d'aplicacions a l'aula. En particular, el valor afegit d'una institució com Xamfrà és el sentiment d'acollida, el respecte, la pertinència i la percepció de comunitat. En definitiva, l'objectiu implícit d'aquesta institució va més enllà de la música i les arts i es basa en «que l'estada a Xamfrà suposi (en els joves) un canvi en la seva forma de veure el món i de relacionar-se amb ell» (Entrevista Docent de Xamfrà).

Metodologia

A nivell metodològic, la investigació segueix el mètode de l'estudi de cas, ja que permet la combinació i triangulació de diferents tècniques d'investigació (Yin, 1999). Per a la realització d'aquest estudi s'han combinat tècniques de caràcter quantitatiu i qualitatiu. En aquest sentit, s'han dut a terme un total de 60 enquestes (30 als alumnes i 30 a les famílies), que s'han analitzat amb el programa estadístic SPSS (versió 17) mitjançant una anàlisi univariant. Les enquestes s'han complementat amb 8 entrevistes a professionals

(2) L'Arc va ser fundat l'any 1967, per M^a Dolors Bonal, Pilar Anglada, Esther Boix i Ricard Creus, com a taller de música, educació plàstica i expressió oral, amb uns principis pedagògics molt innovadors, plenament vigents encara avui. L'any 1992, L'ARC-Música esdevé L'ARC Taller de Música Fundació Privada, i ocupa el casal Can Ponsic, un edifici històric de Sarrià, a través d'un acord municipal que estableix unes contraprestacions culturals, educatives i artístiques per al barri, el districte i la ciutat.

del centre (direcció i professorat), un grup de discussió amb entitats del barri, anàlisi de documents secundaris de l'entitat i la realització d'observació directa de classes.

Aquesta aproximació metodològica permet la triangulació de les tècniques, és a dir, l'aplicació de diverses tècniques dins d'una mateixa investigació amb l'objectiu de contrastar resultats i analitzar les possibles coincidències o diferències. La combinació de tècniques permet enriquir l'anàlisi, tot cercant el creuament de dades i l'obtenció de conclusions articulades a partir d'una mirada holística i multidimensional (Aguilar i Barroso, 2015). Quant a la naturalesa de l'ús de les diferents tècniques, l'ús de qüestionaris permet una recopilació sistemàtica i estandarditzada de les dades per tal d'obtenir un mapa general del fenomen que l'investigador desitja mesurar i que possibilita contextualitzar i guiar l'entrada en profunditat al camp. D'altra banda, l'ús de l'entrevista i el grup de discussió permet contextualitzar i aprofundir en l'estudi de cas, mitjançant l'accés a les subjectivitats derivades de les vivències i les experiències dels actors implicats.

Així doncs, segons els propis Aguilar i Barroso (2015), la triangulació de tècniques permet cobrir tots els actors de l'objecte d'estudi analitzat i obtenir un major coneixement del fenomen. A continuació es presenta una taula on es sintetitzen totes les tècniques emprades:

Taula 1. Síntesi del treball de camp

Anàlisi de documents secundaris (web, material de centre, etc.)
2 Entrevistes amb la direcció del centre
6 Entrevistes a professorat del centre
1 grup de discussió amb entitats del barri
Observació directa a diverses classes
30 Qüestionaris als alumnes
30 Qüestionaris a les famílies

Font: Elaboració pròpia

Pel que fa a la selecció de les diferents mostres (professorat, famílies, alumnat i entitats) ens hem basat en diversos criteris. En relació als professionals es van seleccionar 6 professors, heterogenis en termes d'antiguitat i especialització (música, teatre o dansa) i 2 membres de la direcció, per tal de poder desenvolupar entrevistes en profunditat. Quant a l'alumnat, es van seleccionar diversos alumnes dels diferents grups-classe on participen les cohorts més grans (en termes d'edat) de la institució, per la seva capacitat reflexiva i la seva experiència a Xamfrà, tenint en compte de nou les diverses especialitzacions del centre. El número total d'enquestats va ser de 30 sobre un total de 60 alumnes d'aquestes característiques. En relació a les famílies, es varen seleccionar una trentena de famílies mantenint criteris d'heterogeneïtat per qüestió d'origen social. Per últim, respecte a les entitats participants al grup de discussió, es varen seleccionar 8 entitats representatives dels diversos camps o àmbits presents al teixit associatiu del barri del Raval (educació, educació en el lleure, assistència social i sanitària i associacions de dones), així com una representant de la coordinadora de la xarxa (Tot Raval).

Resultats

Equitat en l'accés: la flexibilització i el model de tarifació

Tal com avançàvem amb anterioritat, el primer element a considerar quan parlem de la igualtat educativa és la igualtat d'oportunitats en l'accés als bens i serveis educatius. En aquest sentit, en l'article ens centrarem més concretament en dos elements indispensables que constitueixen l'equitat en l'accés a Xamfrà: en primer lloc, la flexibilització de l'accés i la incorporació de matrícula viva i, en segon lloc però no menys important, els models de tarifació del preu de l'accés (Tarabini i Bonal, 2016).

Si podem identificar una preocupació principal a Xamfrà al voltant de la qüestió de l'accés, aquesta és la de poder encabir en un mateix espai a joves de diferents contextos econòmics, socials, culturals, i afectius-relacionals. Tal i com es pot extreure de l'ideari de la institució, recollit en el següent parlament del seu desè aniversari, Xamfrà es vol presentar com una institució oberta a tothom, que cerca trobar en el seu si un lloc d'inclusió en la heterogeneïtat, flexible en els seus processos d'adscripció (així com de sortida del centre), i contrària als processos burocràtics que envolten l'accés a les institucions educatives formals.

Al vaixell de Xamfrà hi pugen i hi pujaran viatgers de diferents edats i condició, s'hi estaran més o menys escales del viatge... però tots i cadascun d'ells serà acollit per la tripulació i sabrà que si mai ho necessita, podrà tornar a fer una altra etapa, un altre tros de trajecte amb Xamfrà (Parlament del X aniversari de Xamfrà)

En aquesta línia, Xamfrà demostra una preocupació cabdal per arribar a tots els perfils socials del barri (i de més enllà) com a una qüestió clau en la formació de la seva identitat com a centre. D'aquesta manera, es presenten com una institució que treballa per trencar amb els estigmes de les visions purament assistencialistes en la provisió de serveis contra l'exclusió educativa. De fet, això ha contribuït a que més de 10 anys després de la seva constitució, i gràcies a una gran diversitat de factors tant institucionals (relacions amb la xarxa d'entitats del Raval, participació als centres educatius, col·laboracions amb el Liceu, entre d'altres) com informals (el boca-orella, la confluència amb altres projectes del barri, etc.), el centre sigui un espai molt heterogeni. És per això que Xamfrà es pot considerar com un centre inclusiu des del seu accés, tant pel que fa a la diversitat en termes de procedència com pel que fa a l'origen familiar, social o educatiu; aglutinant una tipologia molt diversa de famílies i generant un espai de trobada on es perd la por, es generen processos de confiança i solidaritat, etc.³

Per això el nom de Xamfrà, per que volem convertir-nos en aquest espai de cruïlla que permeti creuar-hi i quedar-se. L'excusa i l'esquer són les arts. (Directora de Xamfrà)

Per tal de complir aquests objectius, la principal política impulsada des del centre en la consolidació d'un model d'accés equitatiu és el model de tarifació flexible. Tal i com afirmen des de la direcció del centre «en més de 10 anys de trajectòria mai cap nen o nena s'ha quedat fora del centre». Aquest fet resulta factible degut a un sistema de captació de les quotes flexible, basat en el model de tarifació social, on s'analitza cada

(3) Per a més informació sobre la diversitat i heterogeneïtat de perfils socials, educatius i culturals al centre es poden veure les diferents memòries de la institució a la seva pàgina web (<http://xamfra.net/>)

cas de forma individualitzada i s'adapta el preu a les possibilitats i necessitat de cada família.

En concret, les famílies que poden pagar la quota sencera la paguen (al curs 2015-16 es situa al voltant dels 600€ anuals) mentre que a aquelles famílies amb problemes socioeconòmics, prèvia entrevista amb la direcció, se'ls hi faciliten opcions de pagament individualitzades, amb terminis flexibles o inclús amb reducció del preu (en alguns casos s'està incorporant a infants i joves gratuïtament degut a la seva situació d'extrema precarietat i fragilitat econòmica i social). Alhora, per tal d'afrontar els costos dels tallers sense que això afecti a la qualitat del servei, s'han realitzat tota una sèrie d'iniciatives d'autofinançament (com la iniciativa d'amics de Xamfrà o el teler de música) on les famílies del centre amb major capacitat econòmica, així com altres socis, hi participen per tal d'aportar recursos complementaris.

Amb aquestes iniciatives, com les que desenvolupa Xamfrà per tal que tothom pugui participar, es salven moltes vides. No vull dir estrictament que es morin, però creu-me, es salven moltes vides i això es un gran valor. (Directora Fundació Tot Raval)

Un últim element d'interès al voltant de l'accés és la incorporació sense restriccions de matrícula viva. Una qüestió que de nou caracteritza l'ideari de Xamfrà és la idea que qualsevol persona és benvinguda, sense importar el moment d'arribada a la institució. És per això que no es realitza cap restricció a la matrícula nova, sigui quin sigui el moment de l'any en el que aquesta s'incorpora al centre, arribant a ampliar la ràtio dels grups a mig curs per tal d'encabir aquest alumnat i donar resposta a les seves necessitats.

Finalment, Xamfrà ha desenvolupat dos mecanismes per tal de poder mantenir l'accés equitatiu en la seva institució. En primer lloc, articulant un sistema d'informació mitjançant la xarxa d'institucions socioeducatives i del tercer sector del Raval (liderada per la Fundació Tot Raval). Les xarxes d'informació esdevenen un element cabdal per entendre els processos de desigualtat, alhora que permeten la detecció i l'actuació preventiva en front de les necessitats socials i educatives dels joves (Tedesco, 2011). En segon lloc, mitjançant el projecte de Xamfrà als barris, que pretén trencar amb les barres geogràfiques i facilitar l'accés a cada cop més joves.

Els efectes de les pràctiques d'equitat en l'accés: la institució com a cruïlla i punt de trobada entre col·lectius

Com hem vist a l'apartat anterior, Xamfrà aplica diferents pràctiques dirigides a afavorir l'equitat en l'accés. En aquest apartat ens fixarem en l'efecte que tenen les pràctiques d'equitat en l'accés sobre la composició social del centre.

A diferència del que succeeix en el sistema educatiu formal (on hi ha elevats nivells de segregació escolar) i en la majoria d'entitats socioeducatives del tercer sector (on degut a les seves intervencions focalitzades només hi acudeixen joves en situació de risc), en el cas de Xamfrà s'observa una elevada heterogeneïtat social. Així doncs, aquesta institució es caracteritza per aglutinar una població molt heterogènia, no només en termes de procedència ètnica, si no també de procedència cultural, econòmica i social. Si bé veiem com el país de procedència dels pares és un indicador cabdal per entendre la diversitat del centre (veure Taula 2), aquesta diversitat la podem trobar a nivells més micro, com per exemple, en relació al districte de procedència d'aquests joves. Encara

que un 60,7% són del propi districte de Ciutat Vella, la majoria del propi barri Raval, el gairebé 40% restant es reparteix entre altres districtes de la ciutat. Aquest fet mostra la capacitat d'incidència de la institució, arribant més enllà del barri on es troba el centre. Respecte el perfil socioeducatiu de les famílies, veiem que els estudis majoritaris són els universitaris (39,3%) encara que amb un percentatge que s'allunya poc de la següent categoria, els estudis secundaris (25%) o, fins i tot, dels sense estudis (15%)⁴.

En segon lloc, pel que respecta a la categoria professional, la diversitat és encara major, on cap categoria supera el 25% (els professionals liberals són els que més s'hi apropen, si bé, els treballadors manuals resten només 4 punts percentuals per sota). Pel que fa a la incidència de l'atur, s'observa que malgrat que la majoria de les famílies han respost que actualment estan ocupades, un gens menyspreable 23,08% afirma que actualment no treballa.

En definitiva, el cas de Xamfrà és un exemple paradigmàtic d'entitat socioeducativa del tercer sector que compta amb una *mixtura social* que molt sovint no es dona en l'educació formal, ni en les pròpies entitats del sector. En els següents apartats s'examinen els processos socioeducatius que es desenvolupen en aquesta institució socioeducativa.

Taula 2. Perfil socioeducatiu i composició social de l'alumnat i les famílies de Xamfrà

Procedència dels pares	Valor
Catalunya	17,86%
Reste d'Espanya	14,29%
Europa	17,86%
Amèrica Llatina	21,43%
Àsia	17,86%
Àfrica	10,71%
Districte	
Ciutat Vella	60,71%
Eixample	14,29%
Sants-Montjuïc	14,29%
Les Corts	3,6%
Sant Martí	3,6%
Nivell d'estudis màxim dels pares	
Sense Estudis	14,3%
Estudis primaris obligatoris	17,86%
Estudis Secundaris	25%
Estudis Universitaris	39,29%
Categoria professional màxima dels pares	
Alt càrrec o direcció d'empresa	3,5%
Professional liberal	10,71%
Tècnic mig	3,6%
Autònom o petit propietari	13,7%
Treball manual qualificat	21,43%

- (4) Tal i com alguns estudis previs ja recullen (Singer i Kulka, 2002, entre d'altres), les dificultats de fer arribar les enquestes a determinades famílies (principalment aquelles que presenten majors dificultats socioeconòmiques), tant per la manca de presència als centres com per la seva negativa a participar-hi o les dificultats instrumentals de fer-ho (lingüístiques, etc.), poden provocar que les dades presentin una visió parcial sobre el perfil social de les famílies presents al centre. Malgrat aquestes dificultats i/o limitacions, en aquest cas creiem que, en termes generals, les dades reflecteixen i permeten observar la singularitat de la institució en termes de composició social.

Treball manual no qualificat	25%
Atur	23,08%
Altres	4%

Font: Elaboració pròpia

Tracte, reconeixement i adhesió com a model d'èxit

En contextos de crisi sovint els alumnes més vulnerables veuen com empitjoren les seves condicions d'educabilitat, degut a una gran varietat de factors de naturalesa material, psicològica o afectiva, que afecten els processos i les experiències socioeducatives dels joves, així com també les seves trajectòries (Bonal, et al., 2010; 2015). En els últims anys, un creixent nombre d'investigacions han posat l'accent en la importància de centrar l'atenció en les desigualtats de naturalesa cultural i afectiva (Lynch i Baker, 2005; Tarabini, 2017), les quals poden desencadenar processos de desvinculació escolar i afavorir l'exclusió socioeducativa dels joves.

A diferència d'altres entitats socioeducatives, Xamfrà es caracteritza per dur a terme una acció pedagògica i inclusiva orientada per una perspectiva de la justícia social que inclou les dimensions de l'equitat en el tracte i l'equitat en el reconeixement, com a eixos vertebradors del seu projecte. Com veurem a continuació i en l'apartat posterior, la conjugació d'aquests elements juga un paper clau en la promoció de l'adhesió escolar, la motivació i l'ampliació de les expectatives i els horitzons d'acció dels joves. D'aquesta manera, en el qüestionari que varen respondre els joves, s'observa que entre els elements considerats més importants, l'aprenentatge obté un 24% de les respostes, i molt a prop percentualment, hi trobem la música (21,5%) i l'equip humà (20,3%), fet que denota la rellevància d'aquest darrer en el procés socioeducatiu dels joves i en el desenvolupament de pràctiques inclusives. Alhora, que l'aprenentatge aparegui com a resposta més emprada pels joves resulta molt rellevant, sobretot entenent que la majoria d'aquests joves venen desenvolupant trajectòries de fracàs educatiu marcades pel baix rendiment acadèmic, la repetició i la falta d'acompanyament escolar, i en definitiva, trajectòries desvinculades dels processos d'aprenentatge de l'escola formal.

Alhora, a la pregunta de si el professorat escolta i incorpora les propostes dels joves, segons un 64% aquests ho fan sempre. Això posa de relleu l'obertura pedagògica de Xamfrà i la seva capacitat inclusiva, que atorga un rol central al reconeixement i la participació efectiva dels joves en el currículum. Així mateix, segons el 86% dels joves, l'adaptació del ritme dels alumnes amb dificultats és molt present al dia a dia de l'entitat i es realitza de forma constant. Aquest fet és molt important tenint en compte el creixement sostingut de la matrícula del centre, que no sempre s'ha vist acompanyat d'un augment de recursos. Això posa de relleu les prioritats en l'acció del professorat: l'atenció inclusiva i no segregadora per capacitats o competències. La motivació dels joves per superar-se és també un resultat derivat de la implicació del professorat. Més d'un 70% dels joves creu que sempre o quasi sempre els motiven per fer-ho. Tanmateix, respecte a les expectatives del professorat, gairebé un 65% dels estudiants creu que sempre els animen a fer el que volen.

Un element molt rellevant en quant al desenvolupament de processos d'adhesió educativa és la transmissió de valors i la seva vinculació amb els processos d'aprenentatge i l'augment de la motivació. En primer lloc, pel que fa als valors, veiem

com un 64% dels joves afirma estar molt o bastant d'acord amb el fet que des de que va a Xamfrà valora més les coses. A més, també s'observa un efecte amb el respecte mutu entre companys i de les normes. De nou, gairebé un 60%, afirma estar molt o bastant d'acord amb això. Aquests elements es poden vincular directament amb el sentiment de pertinença desenvolupat dins de la institució i contrasta amb el tracte despersonalitzat, aliè i excessivament instrumental que es troben en altres espais d'educació formal. En segon lloc, identifiquem un impacte directe d'aquests aspectes vinculats amb la pertinença i els aspectes relatius a la motivació i auto-motivació per a l'aprenentatge. Un 75% dels joves afirmen estar molt o bastant d'acord amb el fet que des de l'inici de la seva participació a Xamfrà, els hi agrada més aprendre. Alhora, un 67,9% dels joves enquestats afirmen tenir molt o bastant clar què faran els pròxims anys, demostrant la incidència del centre en alguns aspectes directament vinculats amb les concepcions d'èxit com a transició (Albaigés i Ferrer, 2012). Així doncs, i tal i com veurem amb major profunditat al següent apartat, el que demostren aquestes dades és la capacitat del centre per generar noves finestres d'oportunitats i expectatives, abans impensables per a molts d'ells.

Impacte de les pràctiques en les trajectòries de fracàs i exclusió educativa

El paper central que juga Xamfrà en la lluita contra l'exclusió social i educativa dels joves al barri del Raval (i a la ciutat de Barcelona) es fa palès en la diversitat de dimensions en les que té rellevància. Una de les dimensions més importants, com ja avançàvem anteriorment, és la generació de noves expectatives i el trencament de les trajectòries de fracàs educatiu, amb la conseqüent obertura de finestres d'oportunitats i èxit (Escudero i Bolívar, 2008).

El fracàs i l'abandonament escolar són dues de les problemàtiques més rellevants, i no només a nivell educatiu, del nostre país. En aquest context, Xamfrà, com a entitat d'aprenentatge basada en les arts i la música, tracta de trencar amb les trajectòries de *fracàs escolar*. La sensació de fracàs acadèmic, fracàs que sovint s'interpreta com a fracàs social, personal i en definitiva vital, opera en termes de desvinculació a un triple nivell: cognitiu, actitudinal i emocional (Demanet i Van Houtte, 2012). En aquests termes, els joves que arriben a Xamfrà no se senten part de les seves respectives escoles (és a dir, mostren un nul sentiment de pertinença), no creuen en l'educació i els seus beneficis i de forma recurrent es senten com els grans *perdedors del joc educatiu*.

Aquí és on Xamfrà, tal i com ja mostràvem anteriorment, juga un paper molt rellevant en la construcció d'un nou sentiment de pertinença a partir de l'acollida, la cura i el reconeixement. A la seva arribada a la institució els joves reben un tractament individualitzat, amb un alt component social i centrat en l'aprenentatge de valors i l'exercici de la cooperació, fet que contrasta sobradament amb els processos educatius que havien viscut fins al moment.

En aquest context, l'alumne se sent apoderat. L'apoderament dels joves és degut a dos elements claus que permeten entendre les dinàmiques que es generen a la institució: d'una banda, l'acompanyament i l'orientació, i de l'altra, els processos de decisió i participació. En relació a l'acompanyament, tal i com podem veure a la taula 3, l'alumnat posa de manifest que l'equip humà que conforma Xamfrà treballa conjuntament per tal de fomentar la motivació dels joves, generant sinergies entre l'aprenentatge competencial (musical) i la resposta a les inquietuds extraacadèmiques, i tot sense deixar de

banda els ritmes d'aprenentatge diversos existents entre els joves que conformen la institució.

Taula 3. Digueu si estàs d'acord o en desacord amb les següents afirmacions

	Adaptació del ritme als alumnes amb dificultats	Responen a les inquietuds extra-acadèmiques	Ens donen elements de motivació (educativa, vital, etc.)	S'interessen pel que passa fora de la institució	Ens animen a pensar críticament i a fer el que creiem/volem
D'acord	86%	75%	71,4%	85%	86,6%
En desacord	14%	25%	28,6%	15%	13,4%

Font: Elaboració pròpia

És per això que els joves comencen a restablir els vincles perduts amb l'educació, no només dins del centre, si no també de portes en fora. A partir de la conformació de nous horitzons, de l'adquisició de valors i hàbits i de l'augment de l'autoconfiança es genera un procés de retrobament amb els processos d'aprenentatge i un conseqüent augment de la vinculació educativa als 3 nivells (emocional, actitudinal i cognitiu) (Demanet i Van Houtte, 2012). Com a exemple, si observem la taula 4 podem analitzar els resultats de l'enquesta realitzada a l'alumnat al voltant de la variació relativa del comportament i les notes a l'escola d'ençà que aquests participen de les activitats de la institució. Com es pot observar, al voltant del 40% dels joves asseguren que el seu comportament i els seus resultats han millorat, ja sigui aquesta millora petita o gran, posant de relleu l'impacte que l'aprenentatge d'hàbits i valors juga en la dimensió educativa.

Taula 4. Com han variat les notes i el comportament a l'escola d'ençà l'alumnat participa a Xamfrà

	Component actitudinal (comportament)	Component cognitiu (resultats)
Ha/n millorat molt	21,43%	22,43%
Ha/n millorat lleugerament	21,43%	18,86%
Ha/n millorat en alguns aspectes tot i que en altres no	17,85%	17,43%
Segueix igual	39,29%	40,86%
Ha/n empitjorat lleugerament	0%	0,42%
Ha/n empitjorat molt	0%	0%

Font: Elaboració pròpia

En aquest aspecte, l'adhesió expressiva (tot i que no sempre instrumental) de l'alumnat vers a Xamfrà i l'aprenentatge musical és la que els hi dona la força per tornar a generar nous imaginaris. I en aquesta obertura de les finestres d'oportunitats és on pren rellevància el concepte d'expectatives: educatives, laborals, socials i, en definitiva, vitals.

La generació d'expectatives al voltant de l'èxit educatiu, entès com a quelcom més que els resultats educatius estrictament, i representat a través del seu èxit en el camp artístic i musical, revaloritza la seva capacitat d'agència. En aquesta línia, i tal i com diu un membre del professorat, «en el millor dels casos l'estada a Xamfrà suposarà un canvi en

la seva forma de veure el món i de relacionar-se amb ell, i en el pitjor, almenys serà un bon record». Aquesta expressió mencionada pels professionals de l'entitat es refereix precisament a la re-vinculació educativa dels joves, a la millor comprensió del seu entorn i a l'augment de les seves expectatives educatives i professionals. Sense anar més lluny, gairebé el 70% dels joves que participen a Xamfrà afirmen que el seu pas pel centre els ha ajudat a tenir més clar què volen fer. Així doncs, per una part important dels joves, l'assistència a Xamfrà suposa un canvi en els seus imaginaris i una major definició de les seves aspiracions educatives i laborals.

En definitiva, des de Xamfrà, coneixedors alhora de les limitacions contextuais (principalment socioeconòmiques i educatives) que envolten a alguns d'aquests joves, es conformen amb el que la seva directora anomena, parafrasejant a Jaume Cela, «construir París a l'aula». Així doncs, si aconseguïssin avivar l'interès d'aquests joves per l'aprenentatge i la seva voluntat de conquerir nous imaginaris, siguin quins siguin aquests, hauran assolit a la seva manera l'èxit educatiu com a institució.

Jo no sé com serà el futur... de fet més igual, però vull ser músic. (Ferran, 16 anys. Alumne de Xamfrà)

Conclusions

En els darrers anys, la combinació de la crisi amb les polítiques d'austeritat aplicades sobre els serveis públics ha generat un augment de les situacions de risc d'exclusió social, la qual atempta directament contra les possibilitats de desenvolupament personal dels joves que la pateixen, contra l'equitat i el desenvolupament social i econòmic i, en definitiva, contra la justícia social. Alhora, aquest context ha generat l'augment de les demandes socials formulades cap al tercer sector, el qual davant l'absència o la manca de cobertura de les necessitats socials emergents per part del sector públic, ha hagut d'actuar com una autèntica quarta pota de l'Estat del Benestar en la provisió de serveis socials. Tanmateix, la crisi socioeconòmica afecta de manera especialment negativa als col·lectius més vulnerables. En aquest sentit, els infants i els joves són dos dels col·lectius que més pateixen aquest augment de les desigualtats socials generat per la crisi.

En aquest article s'ha volgut posar de relleu la importància manifesta que juguen les entitats del tercer sector en la lluita contra l'exclusió educativa i en la millora de les condicions d'educabilitat dels joves. En concret, hem volgut desenvolupar una anàlisi intensiva al voltant de l'impacte que té Xamfrà, una entitat socioeducativa d'aprenentatge musical i artístic situada al barri del Raval (Barcelona), en la seva lluita constant contra l'exclusió educativa en les seves diferents dimensions. A partir de mecanismes com garantir l'equitat en l'accés, la constitució de grups heterogenis en termes de classe, gènere o ètnia, el tractament individualitzat i la consideració d'altres esferes més enllà de la institucional-educativa (com la familiar o la social) o l'extensió dels mecanismes de cura, des de Xamfrà han aconseguit revertir processos de «desenganxament educatiu i social» dotant a les vides dels joves que hi participen d'un nou sentit de pertinença. L'acompanyament i l'orientació en els processos de decisió i participació, el sentiment comunitari i la col·laboració com a eines per solucionar els problemes, el reconeixement (instrumental i expressiu), el desenvolupament del pensament crític o la creació i obertura de nous imaginaris (educatius, laborals i socials) són només alguns dels intangibles que Xamfrà «produeix» en la seva tasca quotidiana.

Garantir la inclusió socioeducativa és clau a l'hora de garantir una igualtat d'oportunitats real per a tots els infants i joves i per prosperar socialment en termes d'equitat. No obstant, l'exemple de Xamfrà també ha de servir per posar de relleu les dificultats que afronta el tercer sector en l'atenció de noves necessitats socials generades per la crisi. En aquest context, es requereix d'una acció institucional que combini mesures estructurals i focalitzades, i que al mateix temps estigui coordinada amb el tercer sector, per tal d'assumir els reptes socioeducatius que genera l'actual context de crisi i avançar cap a una societat més equitativa i cohesionada.

Referències

- Aguilar S.; Barroso, J. (2015). «La triangulación de datos como estrategia en investigación educativa». *Pixel-bit. Revista de medios y educación*, (47), p. 73-88.
- Albaigés, B.; Ferrer, G. (2012) «L'èxit educatiu a Catalunya.: Indicadors dels sistemes educatius». *Escola catalana*, 47(478), p. 20-21.
- Bernardi, F.; Requena, M. (2010) «Desigualdad y puntos de inflexión educativos: el caso de la educación post-obligatoria en España». *Revista de Educación, número extraordinario 2010*, p. 93-118.
- Boada, C.; Herrera, D.; Mas, E.; Miñarro, E.; Olivella, M.; Riudor, X. (dir.). (2011) *Informe sobre el risc de fracàs escolar a Catalunya*. Barcelona, Generalitat de Catalunya.
- Bonal, X. (2006) *L'Estat de l'educació a Catalunya*. Barcelona, Fundació Jaume Bofill.
- Bonal, X. (2016) «Crisis, educación y desigualdad: una cuestión de paradojas». *Investigar em Educação*, 2(3), p. 23-32.
- Bonal, X.; Albaigés, B. (2009) «La segregación escolar en Cataluña». *Cuadernos de pedagogía*, 387, p. 89-94.
- Bonal, X.; Tarabini, A.; Constans, M.; Kliczkowski, F.; Valiente, O. (2010) *Ser Pobre en la Escuela: Habitus de pobreza y condiciones de educabilidad*. Buenos Aires, Miño y Dávila.
- Bonal, X.; Tarabini, A.; Verger, A. (2015) «La nova política educativa i les desigualtats». *Nous Horitzons*, 209, p. 1-6.
- Calero, J.; Choi, A.; Waisgrais, S. (2010) «Determinantes del riesgo de fracaso escolar en España: una aproximación a través de un análisis logístico multinivel aplicado a PISA-2006». *Revista de Educación, número extraordinario 2010*, p. 225-256.
- Cussó-Parcerisas, I.; Longás-Mayayo, J.; Riera-Romaní, J. (2015) «Acción socioeducativa en red con la infancia y adolescencia en situación de pobreza: análisis del programa CaixaProinfancia en Barcelona». *Aloma: revista de psicología, ciències de l'educació i de l'esport Blanquerna*, 33(2), p. 95-105.
- De Medrano Ureta, C. V. (2002) *Intervención educativa y orientadora para la inclusión social de menores en riesgo: factores escolares y socioculturales*. Madrid, Universidad Nacional de Educación a Distancia, UNED.
- Demant, J.; Van Houtte, M. (2012) «School belonging and school misconduct: The differing role of teacher and peer attachment». *Journal of Youth and Adolescence*, 41(4), p. 499-514.
- Dumay, X.; Dupriez, V. (2008) «Does the school composition effect matter? Evidence from Belgian data». *British Journal of Educational Studies*, 56(4), p. 440-477.

- Dupriez, V. (2009) *La segregació escolar: reptes socials i polítics*. Barcelona, Fundació Jaume Bofill.
- Escudero Muñoz, J. M. (2005) «Fracaso escolar, exclusión educativa: ¿De qué se excluye y cómo? ». *Profesorado, revista de currículum y formación del profesorado*, 1(1), p. 1-24.
- Escudero, J. M.; Bolívar, A. (2008) «Respuestas organizativas y pedagógicas ante el riesgo de exclusión educativa», a J. Gairín i S. Antúnez (eds.), *Organizaciones educativas al servicio de la sociedad*. Madrid, Wolters Kluwer España, p. 283-318.
- Fernández Enguita, M.; Mena Martínez, L.; Riviere Gómez, J. (2010) *Fracaso y abandono escolar en España*. Barcelona, La Caixa.
- Gallego, V. M.; Cabrero, G. R. (2006) «Estado de bienestar y tercer sector social en España. El estado de la investigación social». *CIRIEC-España, revista de economía pública, social y cooperativa*, (56), p. 117-139.
- Gil-Flores, J. (2011) «Estatus socioeconómico de las familias y resultados educativos logrados por el alumnado». *Cultura y educación*, 23(1), p. 141-154.
- Hodkinson, P.; Sparkes, A. C. (1997) «Careership: a sociological theory of career decision making». *British journal of sociology of education*, 18(1), p. 29-44.
- Jacinto, C.; Terigi, F. (2007) *¿Qué hacer ante las desigualdades en la educación secundaria? Aportes de la experiencia latinoamericana*. Buenos Aires, IIPE-UNESCO, Santillana.
- Jiménez, M.; Navas, J. J. L.; Taberner, J. (2009) «Exclusión social y exclusión educativa como fracasos. Conceptos y líneas para su comprensión e investigación». *Profesorado: Revista de Currículum y Formación del profesorado*, 13(3), p. 11-49.
- Lynch, K.; Baker, J. (2005) «Equality in education An equality of condition perspective». *Theory and Research in Education*, 3(2), p. 131-164.
- Lynch, K., Walsh, J. (2009). *Love, care and solidarity: What is and is not commodifiable. In Affective Equality*. UK, Palgrave Macmillan.
- Marbán-Gallego, V. (2014) *Tercer sector de acción social y lucha contra la exclusión. VII Informe sobre exclusión y desarrollo en España*. Madrid, Fundación FOESSA.
- Martínez, M.; Albaigés, B. (2013) *L'estat de l'educació a Catalunya. Anuari 2013*. Barcelona, Fundació Jaume Bofill.
- Martínez-Virto, L.; Pérez-Eransas, B. (2015) «La austeridad intensifica la exclusión social e incrementa la desigualdad. Aproximación a las consecuencias de los recortes en servicios sociales a partir de la experiencia en Navarra». *Revista española del tercer sector*, (31), p. 65-88.
- MECD (2013) *PISA 2012: Programa para la Evaluación Internacional de los Alumnos. Informe Español*. Volumen 1: Resultados y Contexto. Madrid, Ministerio de Educación, Cultura y Deporte.
- Montagut, T. (2011) *La funció del Tercer Sector en l'àmbit d'infància, adolescència i famílies*. Barcelona, CIIMU-Institut d'Infància i Món Urbà.
- Rodríguez-Cabrero, G. (2015) «Avances, limitacions y retos del Tercer Sector de Acción Social en España», *Revista Española del Tercer sector*, 30, p. 75-97.
- Sarasa, S.; Sales, A. (2009) *Itineraris i factors d'exclusió social*. Barcelona, Ajuntament de Barcelona.

- Sen, A. (2008) «Exclusión e inclusión», a A. Sen i B. Kliksberg (eds.), *Primero la gente. Una mirada desde la ética del desarrollo a los principales problemas del mundo globalizado*. Barcelona, Planeta DeAgostini, p. 27-42
- Síndic de Greuges (2008) *La segregació escolar a Catalunya. Informe extraordinari*. Barcelona, Sindicatura de Greuges.
- Síndic de Greuges (2016a) *La segregació escolar a Catalunya I. La gestió del procés d'admissió de l'alumnat*. Barcelona, Sindicatura de Greuges.
- Síndic de Greuges (2016b) *La segregació escolar a Catalunya II. Condicions d'escolarització*. Barcelona, Sindicatura de Greuges.
- Singer, E.; Kulka, R. A. (2002). «Paying respondents for survey participation». *Studies of welfare populations: Data collection and research issues*, p. 105-128.
- Tarabini, A. (2016) «La exclusión desde dentro o la persistencia de los factores push en la explicación del abandono escolar prematuro», *Organización y gestión educativa: Revista del Fórum Europeo de Administradores de la Educación*, 24(3), p. 8-12.
- Tarabini, A. (2017) «Innovación educativa: qué, por qué y cómo». *El Diario de la Educación*. [En línia: <http://eldiariodelaeducacion.com/blog/2017/01/10/innovacion-educativa-que-por-que-y-como/>]
- Tarabini, A.; Bonal, X. (Dir) (2016) *Los principios de un sistema educativo que no deje a nadie atrás*. Madrid, Save the children.
- Tarabini, A.; Curran, M.; Montes, A.; Parcerisa, L. (2015) «La vinculación escolar como antídoto del abandono escolar prematuro: explorando el papel del habitus institucional». *Profesorado*, 19(3), p. 106-212.
- Tedesco, J. C. (2011) «Los desafíos de la educación básica en el siglo XXI». *Revista Iberoamericana de Educación*, (55), p. 31-47.
- Van Ewijk, R.; Slegers, P. (2010) «The effect of peer socioeconomic status on student achievement: A meta-analysis». *Educational Research Review*, 5(2), p. 134-150.
- Yin, R. (2003) *Case study research. Design and methods*. California, SAGE Publications.

El rol del tercer sector en la inclusión de los jóvenes: estudio de caso de una entidad socioeducativa del barrio del Raval (Barcelona)

Resumen: En el contexto actual de crisis económica y social, las entidades y organizaciones del tercer sector se erigen como un pilar básico a la hora de promover la inclusión socioeducativa de los jóvenes en situación de vulnerabilidad social. En este artículo se analiza el papel de Xamfrà, una entidad socioeducativa del barrio del Raval (Barcelona) y el impacto multidimensional que tiene en los jóvenes y niños que participan. Metodológicamente, hemos realizado 60 cuestionarios a jóvenes y familias del centro, 8 entrevistas a profesionales y equipo directivo y un grupo de discusión a entidades de la red asociativa del barrio, así como sesiones de observación y análisis documental. Entre los principales resultados, encontramos el incremento de las expectativas educativas y profesionales de los jóvenes, el aumento de su autoconfianza y de la motivación para la práctica formativa o el avivamiento de su sentimiento de pertenencia hacia la educación y las instituciones/profesionales que la constituyen, entre otros.

Palabras clave: Exclusión educativa, inclusión educativa, entidades del tercer sector, éxito educativo, sentimiento de pertenencia, expectativas educativas, Barcelona.

Le rôle du secteur tertiaire dans l'inclusion des jeunes : étude de cas d'une entité socioéducative du quartier du Raval (Barcelone)

Résumé: Dans le contexte actuel de crise économique et sociale, les entités et organisations du secteur tertiaire sont devenues un pilier fondamental pour promouvoir l'inclusion socioéducative des jeunes en situation de vulnérabilité sociale. Cet article s'attache à analyser le rôle de Xamfrà, une entité socioéducative du quartier du Raval (Barcelone), ainsi que son impact multidimensionnel sur les jeunes et les enfants qui y participent. Du point de vue méthodologique, nous avons réalisé 60 enquêtes auprès de jeunes et de familles du centre, 8 entretiens à des professionnels et à des équipes de direction, et un groupe de discussion dans des entités du réseau associatif du quartier, ainsi que des séances d'observation et d'analyse de documents. Parmi les principaux résultats obtenus, nous observons, entre autres, que les jeunes manifestent de plus grandes attentes éducatives et professionnelles, une plus grande confiance en eux-mêmes et plus de motivation pour la pratique formative, ou un plus vif sentiment d'appartenance envers le système éducatif et les institutions/professionnels qui en font partie.

Mots clés: Exclusion éducative, inclusion éducative, entités du secteur tertiaire, réussite scolaire, sentiment d'appartenance, attentes éducatives, Barcelone.

The role of the third sector in the integration of young people: a case study of a socio-educational organization in the Raval district of Barcelona

Abstract: In the current context of economic and social crisis, the third sector association or organization emerges as a basic pillar in promoting the integration of socially vulnerable young people. This article analyses the role of the Xamfrà Centre, a socio-educational organization in the Raval district of Barcelona, and the multidimensional impact it has on its young participants. In terms of methodology, we asked young people and families from the Centre to fill out a total of 60 questionnaires, we conducted eight surveys with professionals and the management team and organized a discussion group with organizations in the district's network of associations. We also carried out sessions of observation and documentary analysis. Our main findings reveal the Centre's young people had heightened educational and professional expectations, increased self-confidence and motivation for training, and renewed their sense of belonging with respect to education and the institutions and professionals that provide it.

Keywords: Educational exclusion, educational integration, third sector organizations, educational success, feeling of belonging, educational expectations, Barcelona.